

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.173.38>

Data przesłania artykułu: 12.09.2019

Data akceptacji artykułu: 20.03.2020

JAKUB VANÍČEK

Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Czechy

Odmítaná paměť, narušená identita. K jednomu problému současné české prózy

Tak jak byl postupně během 20. století rozvolňován kulturní rámec a jak se hegemonní kulturní tradice rozdrobovala v několika disparátních proudcích, zahrnujících nejrozličnější kosmopolitní kulturní vzorce, ocitala se mezi klíčovými otázkami i jednotná kulturní identita. Subverzivní kulturní proudy, jež vyvrcholily krizí metafyziky a nástupem radikální postmoderní plurality, otevřely evropský duchovní horizont cizím kulturním prvkům a během několika desetiletí dokázaly tyto vlivy učinit nedílnou součástí živého kulturního celku¹. Proměna kulturní identity Západu byla navíc zesílena vnitřními krizovými procesy. Došlo k dalekosáhlým transformacím, k nimž společenské vědy musí opakovaně hledat interpretační klíče. S pluralismem je do jisté míry spojen i praxe kulturní autoreflexe; s mizením jednotných dominant na scénu myšlení proniká nárok multiperspektivity a tento proces — jak se pokusím ukázat na dvou prozaických textech — může vyvolat změny kulturní identity a k ní přináležející paměti.

První část mého textu směřuje k vyprávění o společné, sdílené paměti a chce ukázat, že i umělecké texty v zemích bez koloniální tradice jsou dnes vystavovány konfliktnímu koloniálnímu potenciálu, v jehož průběhu se autoři pokouší o přepis historie z pozic nikoli dominantní alterity. Odkazují se přitom k tvrzení Salmana Rushdieho, který v roce 1982 formuloval možnost, že evropský kulturní kánon i se svou kulturně-historickou pamětí bude postupně rozvolněn „zpětným úderem

¹ Kulturní hybriditu lze jistě pozorovat už i v předmoderních dobách, s otevřením prostoru po útlumu vlivu koloniálních velmocí ovšem dochází k razantnímu slučování kulturních forem. Popisy této fúze z pochopitelných důvodů nelze opírat výhradně o výzkum umělecké tvorby, stejnou měrou je nutné přihlížet k sociálním vědám v jejich širokém spektru. K problematice viz Z. Lehmanová, *Kulturní pluralita v současném světě*, Praha 2000; kriticky k tématu viz G. Sartori, *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, Praha 2005, který rozlišuje mezi tolerantním kulturním pluralismem a multikulturalismem, který je antipluralitní.

impéria“², rozuměj snahou překrýt klíčové evropské narativy a topoi vlastními verzemi dějů (připomeňme jen, že Rushdie tímto gestem mířil ke komplikované kulturní výměně na ose Evropa–Orient. Tentýž princip zpětného ovlivnění ovšem podle našeho předpokladu působí i v areálu jednotlivých národních literatur).

Druhá část ponechává společnou paměť stranou a zaměřuje se na paměť dílcí, subjektivní, tu, která velmi úzce souvisí s osobní identitou. I zde totiž dochází k různým proměnám diskursu — ostatně už na přelomu devadesátých a nultých let 21. století poznamenal Terry Eagleton, že

postupné rozrušování národních států a tradičních geopolitických hranic, spojené s hromadnou globální migrací a vytvářením tzv. multikulturních společností [...] obrovská moc nových nadnárodních korporací: to vše [...] způsobilo pravou revoluci v našem povědomí o prostoru, moci, jazyce a identitě³.

Oporu pro své tvrzení, že v přeneseném slova smyslu můžeme důsledky těchto společenských procesů vnímat i v několika dílčích tématech zobrazovaných v současné prozaické tvorbě, opírám mimo jiné i o pozorování Jacquesa Le Goff, který v jedné ze svých knih podrobuje zkoumání fenomén „panhistorie“. „Někteří se domnívají, že přišel čas rozdrobených dějin“ — píše Le Goff⁴ a dodává, že ať už je problém nasvícen jakkoli, klíčová je změna pojmání „události“ a rámce, v němž je událost zpracována.

Je třeba zavrhnout jakoukoli podobu historicistního imperialismu, ať už se tato jeho forma vydává za idealistickou, pozitivistickou nebo marxistickou, ale přitom důrazně vyžadovat, aby historické vědění bylo nezbytnou součástí každé vědecké aktivity či praxe. Přítomnost historického vědění je, abychom uvedli několik zásadních domén, nutná v oblasti vědy, společenské činnosti, politiky, náboženství nebo umění⁵.

Každá událost se může stát historií, každý narativ se stává součástí paměti — a má-li toto procesuální překlápění reality a historie někoho zajímat, pak jsou to mimo jiné i autoři a jejich čtenáři. Autoři mohou uchopit společnou paměť mnoha různými způsoby; v našem případě uvidíme, jak David Záborský, autor „historického románu“ *Martin Juhás čili Československo* (2015), překrývá svým opulentním dílem „dominující mocnost“ národní historie přesně v duchu „the empire writes back“, a vedle toho, jak Anna Bolavá formuluje prožitek ztráty paměti a masivní transformace identity (román *Do tmy*, 2015). Řekněme to ještě jinak: na dvou zcela disparátních textech ukážeme dvojí práci s dějinami — jejich amplifikaci a popření.

* * *

Příležitostný český literární kritik Michal Jurza ve svém článku *Útěk do minulosti* popsal různé formy historismu implementovaného do textů předních sou-

² Srov. S. Rushdie, *The empire writes back with a vengeance*, „London Times“ 3.07.1982, s. 8.

³ T. Eagleton, *Úvod do literární teorie*, přel. P. Onufer, Praha 2005, s. 312.

⁴ J. le Goff, *Paměť a dějiny*, přel. I. Kozelská, Praha 2007, s. 214.

⁵ *Ibidem*, s. 217.

dobých českých prozaiků⁶. Povšiml si nikoli nezajímavého jevu: že v Čechách psané romány se v uplynulých deseti letech velmi často obracely do minulosti a tematizovaly monumenty kulturní identity. Kriticky laděný příspěvek chce ukázat, že díla Jiřího Hájíčka, Radky Denemarkové nebo například Kateřiny Tučkové, jichž si čtenářská i kritická obec všímá nejčastěji a hodnotí je dosti vysoko, odvádí pozornost od velkých společenských témat nastolených po roce 1989 (soukromé vlastnictví, ekonomické otázky) a do zorného pole čtenářů staví „imaginativní variantu existencialismu, v níž (se) přirozeně osvobodivá síla imaginace [...] vyběhí v privátních tématech“⁷. Prostřednictvím této optiky Jurza nahlíží zmíněná prozaická díla jako jakési katalyzátory životní nespokojenosti a tvrdí, že takto koncipovaná tvorba „skýtá ušlechtilý odpočinek zdravě smýšlejícímu zaměstnanému občanu, který se nepotřebuje rozrušovat ohledně základních přesvědčení o světě, jak mu je zpřístupňuje publicistika“⁸.

Přehlédneme-li jistou nadsázku, hraničící s ironickým postojem kritika, který za všech okolností zůstává stát nad hodnocenými texty, nemůže nám uniknout požadavek, který Jurza na novodobý historický román klade: schopnost otevřít neutralgická a konfliktní témata, jež doposud byla jak v umělecké, tak i v vědecké reflexi vytěšňována ze společného vědomí a taktéž i z veřejné kulturní paměti.

Pokud bychom chtěli Jurzovi oponovat, pak nezbyvá než připomenout, že všechna zmiňovaná díla vyvolala diskusi a jejich autoři se pokusili nahlédnout dosud marginalizované historické události prizmatem společnosti konfrontující se s relikty předlistopadové politické éry. Tak to bezpochyby učinila Tučková, tak bezpochyby pracovala i Radka Denemarková. Jejich záměrem nebylo problematizovat obecné společenské principy, jako je institut osobního vlastnictví, daleko spíše usilovaly o to zdůraznit ty historické reálie, jež byly dosud mimo zorný úhel sdílené paměti.

Zábranského *Martin Juhás* se v Jurzově výběru neobjevil — snad i proto, že způsob jeho psaní vybočuje z mantinelů tvorby, o níž kritik opírá své soudy. Třebaže se i Zábranský „obrací do minulosti“, jeho tvůrčí přístup dalece přesahuje běžný, mimeticky laděný popis reálií a neusiluje ani o to interpelovat čtenáře ve smyslu vyvolávání běžně dostupných existenciálních situací (máme-li se přidržet termínů, s nimiž Michal Jurza pracuje).

Jakkoli se vypravěč románu snaží vyvolávat iluzi, že líčí historii první půli dvacátého století se zřetelem k nevyzpytatelným kulturním průnikům mezi Čechy a Slováky, do popředí staví především jazyk samotný. V textu se sice pravidelně objevují odkazy k reálným postavám, ke kauzám, román je dokonce i rozdělen do celků, jež se drží chronologie dějin, pozornosti čtenáře neujdou ani běžně užívané stereotypní obrazy z historie mladé republiky — a přesto bychom museli větší část knihy zapřít, pokud bychom zůstali jen na úrovni tematického plánu. Stejně tak ale nelze napsat, že se tu žádné smysluplné dějiny neprezentují.

⁶ M. Jurza, *Útěk do minulosti*, „A2“ 2017, nr 13.

⁷ *Ibidem*, s. 6.

⁸ *Ibidem*, s. 7.

Titulní apendix („čili Československo“) může vyvolávat celou řadu konotací — a nejspíš se nemýlíme, pokud mu chceme rozumět jako přímé apelaci na jednu celistvou, dosud nedělenou kulturní identitu, jež zároveň tvoří základ vzájemné paměti dvou středoevropských politických celků. Přesto přese všechno musí být toto čtenářské očekávání zklamáno (čehož si ve své recenzi povšiml například Erik Gilk)⁹. Velké vyprávění o historii tu není realizováno, naopak, historické realie jsou dosti často vyvolány jen proto, aby na nich vzápětí mohly cizopasit subverzivní obrazy plné vášně a sexuálních pudů. Velcí hybatelé historie tu neobstojí proti těm nejběžnějším občanům s jejich každodenními starostmi; a nikoho nepřekvapí, že ani titulní postava, Martin Juhás, nevystoupí jako hrdina — vlastně na to ani nemá čas, neboť v textu existuje jen velmi krátce.

Položme si ovšem otázku, zda právě takový způsob formulování dějin může obstát jako substrát pro kolektivní paměť. Jiný recenzent Zábranského románu, Petr A. Bílek, napsal, že toto dílo

není sebemrškačským bouráním prvorepublikového pomníku a nenutí nás, abychom se jen čílili nad obrazem, v němž neovladatelné pudy pod povrchem vedou k dění, jež tehdejší idylu navždy smete. Je spíš návrhem obrazů rozpochybovaných jinak než učebnicově. Je románem o době, s níž jsme už ztratili zkušenostní kontakt, ale kterou je škoda zavřít do muzeální vitríny¹⁰.

Samotné dějiny jsou zde vyprávěny tak, aby nebyly zfalšovány souvislým výkladem, nejsou než nepochopitelnou, nesouvislou a především pak nekonečnou řadou banalit, pomatených obrazů s nefunkční časovou strukturací. Čtenář, který se jim oddá, pravděpodobně bude čelit otázce, jak s předkládaným textem naložit, zda jej chápat jako odvrácenou, nepojmenovanou část oficiální paměti, anebo dá přednost pouhé evokaci společenské atmosféry první republiky, z níž nebyly vyretušovány skandalózní pasáže a která je vyplněna především obrazy z dějin života na malém českém městě.

Vraťme se nyní k úvodní pasáži tohoto příspěvku. Kulturní identita, tak jak byla pocitována a traktována před obratem, jehož podstatu jsme se v úvodu pokusili načrtnout citátem z emblematického pojednání Terryho Eagletona, mohla být pocitována jako souhlasné stanovisko, které jednotlivce přičleňovalo k celku společenského těla. Tuto biologizující metaforu, opakovaně zcizovanou totalitními politickými systémy, zároveň můžeme vnímat jako předpoklad k aktu odmítnutí společného prostoru identity a sdílené historické paměti. Často připomínaná historická zátěž motivuje v prostoru současného umění mnohé tvůrce k tomu, aby zastávali nonkonformní postoje a vymezovali se proti zjednodušujícímu vyprávění, v němž je vždy až příliš jasno v otázce, kdo stál na straně morální bezúhonnosti a praktikování útlaku. Pokud k tomu ještě připočteme tendenci — na niž se zaměřila postkoloniální kritika, totiž zobrazení konfliktu mezi světem centrální moci a k němu přináležejících periferií, máme před sebou v díle Davida Zábranského

⁹ E. Gilk, *Hrátky se čtenářskými očekáváními*, „Host“ 2015, nr 7.

¹⁰ P. A. Bílek, *Nenáhodné setkání českých fašistů a psa Žeryka: David Zábranský se vrací jako pozoruhodný vypravěč*, „Respekt“ 2015, nr 26, s. 70.

velmi dobrý studijní materiál odhalující principy konstrukce společné paměti na počátku jednadvacátého století.

* * *

Se sdílenou kulturní pamětí je úzce spjata i kulturní identita. Zatímco kulturní — kolektivní — paměť bývá definována jako stabilizovaná kulturní entita, jejíž výstavba probíhá podle daných pravidel¹¹, o kulturní identitě bývá referováno jako o procesuální pluralitní entitě. Kulturní identita stejně jako kulturní paměť vyrůstá z dlouhodobých a opakovaných společenských procesů, na rozdíl od kulturní paměti ovšem nezřídka produkuje „překřížené“, v čase se neustále transformující kulturní určení, jež je výsledkem vzájemného působení individua a kulturního rámce¹². Zvykli jsem si, že v moderní literatuře se nezřídka tato určení kombinují tak, že jednající protagonisté mají svou identitu narušenou a svými činy se dostávají do opozice vůči většinové společnosti. Toto stále produktivní topoi může v době postmoderny zrcadlit nárok emancipace jednotlivce vůči politickým a ideologickým systémům — a jak se (nyní už jen ve zkratce) pokusíme ukázat na románu Anny Bolavé *Do tmy*, tak také vůči kolektivní paměti.

Protagonistka této prózy vlastně patří k těm typům hrdinů, kteří odcházejí z kulturního centra na periferii, aby zde realizovali něco ze svých vlastních niterných potřeb; zároveň ale platí, že jedinečně venkovské dispozice Anně Bartákové umožňují přežít — Anna se totiž zabývá sběrem bylin. A je to také sběr, který zcela určuje Anninu racionalitu, který ji vyvazuje ze společnosti spořádaných a uměřeně se chovajících lidí. Anna není součástí davu ve městě, ani se nijak nezačleňuje do venkovského sociálního uspořádání. Je vlastně určitým prototypem radikálně nepřizpůsobivé individuality. Jak si povšiml Kryštof Špidla ve své recenzi, Anna kopíruje kulturní odlišnosti své babičky. „Všechny v sobě“ — píše Špidla — „každá po svém, nesou umanutost, ale i prokletí, jejichž původkyní je babička, prototyp pramáti rodu, čarodějky zasvětitelky“¹³.

Tento moment vyvazování postavy ze společnosti podle nás patří k tomu nejzajímavějšímu, co nám může próza Anny Bolavé nabídnout. Máme před sebou osud ženy, která — ač se žíví jako překladatelka a redaktorka — v určitou chvíli

¹¹ Ucelenou teorii konstituce kulturní paměti podali Jan a Aleida Assmannovi. Je podle nich souhrnným označením pro „opakující se texty, obrazy a rituály, jež jsou samozřejmou součástí každé společnosti [...] jež o ně pečují, neboť zprostředkovávají a stabilizují její obraz“. J. Assmann, *Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität*, [in:] J. Assmann, T. Hölscher, *Kultur und Gedächtnis*, Frankfurt 1988; citováno dle *Lexikon teorie literatury a kultury*, ed. A. Nünning, přel. A. Urválek, Z. Adamová, Brno 2006, s. V [heslo: *kulturní paměť*].

¹² Procesuální pojetí kulturní identity čerpá ze stejných filosofických zdrojů jako postkolonialismus. Procesualitu zdůrazňuje řada autorů; vzhledem k námětu prózy Anny Bolavé připadá v úvahu zejména pojetí Judith Butler centrované k tělesnosti subjektu — viz *eadem*, *Závažná těla*, přel. J. Fulka, Praha 2016.

¹³ K. Špidla, *Próza obsedantně kompluzivní. Debut jdoucí stopami literárního modernismu*, „Host“ 2015, nr 9, s. 86.

vypoví svou smlouvu se společností, najde si způsob, jak své okolí soustavně obelhávat, a zcela se uzavře do zúženého sociálního prostoru dvou nejbližších žen, aby se nakonec i jim počala vzdalovat.

Součástí této transformace je také způsob rozpomínání na zemřelé rodinné příslušníky. Anna Bartáková obývá dvojitý svět: jeden je ten, ve kterém je potřeba udělat něco pro svou obživu, v tom druhém se může nořit do své paměti a vyvolávat z ní představy svých zemřelých blízkých. K tomu se ovšem uchyluje pouze na počátku svého vyprávění, postupně vzpomínek ubývá, a nakonec se zcela vytrácí ve prospěch popisů bylin, jejich sběru, a především pak postupující fyzické destrukce vypravěčky. Annina individualita sílí souměrně s tím, jak ji opouští vzpomínky na dětství, její život se stává nesnesitelným, pohlcuje ji samota a neodbytná skutečnost. Bylo-li na počátku její konání zasazováno do kontextu sdílené rodinné historie, v závěru se nelze opřít o nic než o nekonečný proud reality. Realita už není jen ta hmatatelná skutečnost, ohraničená například botanickými popisy, plně reálné je najednou i Annino tělo, doslova vzpříčené v prostoru a vystavené bolesti a postupnému zanikání. Ocitujme si jednu z mnoha pasáží, které pouze varují jeden a tentýž prožitek tělesné bolesti: „Vycházím vstříc novým snům, úplně jiným obrazům a světům, které se mě pak drží i několik dní, i když je nikdo jiný nevidí. Usnout ale nemůžu. Možná z přeplněnosti. Zavřu oči a snažím se píchání v hlavě nějak oklamat. Ať už je to pryč, chci spát. Mozek však přelstít nelze“¹⁴. Takto formulované prožitky materiality těla naprosto vyplňují Annin svět; na jedné straně je to její vlastní tělo, na straně druhé přírodní tělo, které se snaží vší silou podmanit a zpracovat. Co tu naprosto chybí, je právě jakákoli forma sdílení, nepřístupnost kolektivní identity a paměti.

Tento nedostatek podle mého soudu nelze přehlížet jako nezáměrný prvek, něco, co se autorce nevešlo na plochu obrazu zachycujícího závěr života jedné umanuté sběračky bylin. Naopak, Annin postupně zesilovaný solipsismus, společensky zcela nepřijatelný, je zároveň i gestem odmítnutí života ve společnosti a zároveň i popřením kolektivity. Je to vyostřená forma protestu proti jakémukoli sdílení, jež se posléze stává také duševní nemocí.

Příčiny takto radikálně demonstrováné rozluky se společností můžeme samozřejmě hledat Annině habituálním uspořádání, v sociálně patologických projevech Annina chování — ani v jednom případě ovšem nebudeme s to postihnout její gesto jako celistvý a mohutný akt vzdoru, jako únik ze společnosti do primordiálního světa, ze světa techniky, poznání a sdílení k materialitě rostlin.

Určitá možnost interpretace se nabízí v rámci úvah o „lidském zvířeti“. Tato nyní produktivní teoretická linie postmoderního myšlení se pokouší přehodnotit vztah člověka a zvířete, zrušit mezeru, která mezi „jimi a námi“ vznikla v důsledku racionální hierarchizace světa. Filozofická východiska této teorie jsou dvojitá, pro naše účely jako nejvhodnější považujeme koncept stávání-se-zvířetem, jehož základy rozpracovala autorská dvojice Deleuze–Guattari. Oba autoři zdůrazňují — a my můžeme hledat paralely v chování protagonistky románu *Do tmy* — že proces

¹⁴ A. Bolavá, *Do tmy*, Praha 2015, s. 184.

stávání-se je náhlou křečí, během níž se člověk vyvazuje z pravidel společnosti a postupuje po linii deteritorializace¹⁵. Neměli bychom ale tuto transformaci vnímat jako pouhé zapomenutí, jako propad do říše zvířecího, kde není řeč ani paměť.

I to je důvod, proč jsem v souvislosti s tématem paměti chtěl poukázat na román, který zdánlivě všechnu paměť zrušil hned ve svém úvodu. Ano, v nastalé proměně Anny Bartákové můžeme vidět i snahu přesměrovat pozornost od paměti lidského společenství k paměti krajiny, od řeči k intuici a vynuceným křečovitým pohybům. Humánní zde není anulováno, pouze „překříženo“ jiným, alternativním kulturním určením, paměť není zrušena, pouze transponována do posthumánního tvaru, kde není jasná dělicí linie mezi lidským a zvířecím.

Anna Bolavá tak před čtenářem otevřela jinou perspektivu, odvedla ho z antropologicky rozvrženého světa a umožnila mu pocítit jiný stav přirozenosti — nestala se přitom romantickým vampýrem, ani se neobklopuje domestikovanými, kolonizovanými zvířaty. Sama se pohybuje na zlomu člověk–zvíře, částečně si přitom zachovávajíc to, co bývá připisováno výhradně člověku — duševní koherenci a subjektivitu.

* * *

Jak Záborský, tak i Bolavá přinášejí do současné české prózy texty, které problematizují koncept společné a osobní paměti. Zatímco Záborského text (k němuž bychom mohli najít vhodnou paralelu v rozsáhlém díle Václava Kahudy *Vít, tma, přítomnost* anebo v některých textech Boženy Správcové atd.) můžeme chápat jako reakci na stále aktuální způsoby interpretace minulosti prostřednictvím „velkých vyprávění“, vrcholící gestem odmítnutí této paměti a nahrazení velkých dějin dějinami jedné subkultury, druhá próza (jejíž varianty bychom našli například v podobně koncipované próze *Houbařka*) nás vede k transformaci osobní identity, jež je zdánlivě jakékoli paměti zbavena — ovšem právě že jen zdánlivě, neboť její funkci přebírá zcela jiný typ orientace v prostoru i historii.

Bibliografie

- Bílek P. A., *Nenáhodné setkání českých fašistů a psa Žeryka: David Záborský se vrací jako pozoruhodný vypravěč*, „Respekt“ 2015, nr 26.
- Bolavá A., *Do tmy*, Odeon, Praha 2015.
- Deleuze G., Guattari F., *Tisíc plošin*, přel. M. Caruccio Caporale, Herrmann & synové, Praha 2010.
- Eagleton T., *Úvod do literární teorie*, přel. P. Onufér, Triáda, Praha 2005.
- Gilk E., *Hrátky se čtenářskými očekáváním*, „Host“ 2015, nr 7.
- Goff le J., *Paměť a dějiny*, přel. I. Kozelská, Argo, Praha 2007.
- Jurza M., *Útěk do minulosti*, „A2“ 2017, nr 13.
- Rushdie S., *The empire writes back with a vengeance*, „London Times“ 3.07.1982.
- Špidla K., *Próza obsedantně kompluzivní. Debut jdoucí stopami literárního modernismu*, „Host“ 2015, nr 9.
- Záborský D., *Martin Juhás čili Československo*, Premedia, Bratislava 2015.

Rejected Memory, Broken Identity. Notes on a Problem of Contemporary Czech Prose

Summary

The subject of the study is two works of prose, one written by David Zábanský and the other by Anna Bolavá, who made their literary debut in 2006 and 2013, respectively. The interpretation emphasises the problem of creating a cultural memory and cultural identity under the influence of contemporary tendencies in society and culture. The author of the study focuses on the subversion of a historical “grand narrative” the authors carried out from a peripheral viewpoint by means of their literary texts and on the phenomenon of memory suppression seen against the background of post-humanistic transformation.

Keywords: post-humanism, grand narrative, deconstruction, post-colonialism, contemporary Czech literature

Odrzucona pamięć, zachwiana tożsamość. O jednym z aspektów współczesnej prozy czeskiej

Streszczenie

Przedmiotem artykułu są dwa teksty prozatorskie autorów debiutujących po 2015 roku, Davida Zabranskiego i Anny Bolavej. W interpretacji główny nacisk położono na problem kształtowania pamięci kulturowej i tożsamości kulturowej pod wpływem współczesnych trendów społecznych i kulturowych. Autor artykułu koncentruje się w szczególności na kwestionowaniu „wielkiej narracji historycznej” z perspektywy peryferii za pośrednictwem tekstu artystycznego oraz na fenomenie wyparcia z pamięci w kontekście transformacji posthumanistycznej.

Słowa kluczowe: posthumanizm, wielka narracja historyczna, dekonstrukcja, postkolonializm, współczesna literatura czeska